

УДК 796.071.4:796.035

М. Ю. КОЛЛЕГАЄВкандидат педагогічних наук, доцент
Класичний приватний університет**СВІТОВИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ЕКОТУРИЗМУ
В НАЦІОНАЛЬНИХ ПАРКАХ**

У статті узгоджено результати аналізу світового досвіду розвитку екологічного туризму в національних парках різних країн світу. Розглянуто місце національних парків у світовій системі особливо охоронюваних природних територій, а також цілі та особливості їх функціонування. Показано відмінності між американською (австралійською) і європейською моделями розвитку екотуризму. Виявлено економічні та природоохоронні механізми успішного розвитку екотуризму в національних парках країн – лідерів цього напрямку.

Ключові слова: національний парк, екологічний туризм, особливо охоронювані природні території (ООПТ), природно-заповідний фонд (ПЗФ), Міжнародний союз охорони природи (МСОП).

Екологічний туризм на територіях національних парків у більшості країн світу не лише швидко набирає популярності, а і є економічно прибутковим сегментом світового туризму. У таких країнах, як Нова Зеландія, Австралія, Індія, Норвегія, Чилі, США і Канада, екотуризм уже зараз є основним чинником зростання національної індустрії туризму. У багатьох країнах Африки (ПАР, Танзанії, Кенії тощо) національні парки є не лише природоохоронними територіями, а й важливими центрами туризму, які дають досить істотний дохід державам і компаніям, які використовують їх для розвитку екологічного туризму. В Україні є достатня кількість національних парків. Однак, незважаючи на помітні успіхи, розвиток інфраструктури для екотуризму, найчастіше в межах міжнародного співробітництва, є досить повільним.

Метою статті є аналіз провідного світового досвіду розвитку екологічного туризму в національних парках.

Вирішення проблеми поєднання туризму та природоохоронної діяльності має різну історію в різних країнах. Водночас, попри індивідуальні відмінності в ландшафтних, природоохоронних і економічних ресурсах різних країн, потреби, проблеми та загрози з боку зростання масовості подорожей в умовах незайманого або слабозміненого природного середовища привели до формування декількох єдиних підходів до функціонування національних парків і туризму на їх територіях.

Світовий досвід природоохорони, з одного боку, і розвитку туризму та рекреації – з іншого, створив підстави для побудови класифікації Міжнародного союзу охорони природи (МСОП), на критерії якої спирається більшість країн світу.

Сучасна класифікація Міжнародного союзу охорони природи виглядає так:

Ia. Strict Nature Reserve – суворий природний резерват (ділянка з незайманою природою) – повна охорона.

Ib. Wilderness Area – під охороною територія, керована головним чином для збереження дикої природи.

II. National Park – національний парк – охорона екосистем, що поєднується з туризмом.

III. Natural Monument – природний пам'ятник – охорона природних пам'яток.

IV. Habitat / Species Management Area – заказник – збереження середовища існування та видів через активне управління.

V. Protected Landscape / Seascape – наземні й морські ландшафти, що охороняються, – охорона наземних і морських ландшафтів та відпочинок.

VI. Managed Resource Protected Area – заповідні території з керованими ресурсами – ошадливе використання екосистем.

Таблиця 1

Основні завдання управління ООПТ за різними категоріями МСОП [1]

Завдання	Ia	Ib	II	III	IV	V	VI
Наукові дослідження	1	3	2	2	2	2	3
Охорона дикої природи	2	1	2	3	3	–	2
Збереження біорізноманіття	1	2	1	1	1	2	1
Надання екосистемних послуг	2	1	1	–	1	2	1
Збереження природних і культурних цінностей	–	–	2	1	3	1	3
Туризм і рекреація	–	2	1	1	3	1	3
Освіта та просвіта	–	–	2	2	2	2	3
Стале природокористування	–	3	3	–	2	2	1
Збереження елементів традиційної культури	–	–	–	–	–	1	2
Умовні позначення: 1 – головне завдання; 2 – другорядне завдання; 3 – одне з можливих завдань; – – завдання, що не застосовне до цієї категорії							

Аналіз табл. 1 свідчить, що розвиток туризму й рекреації є одним з першочергових потенційних завдань для категорій МСОП 2, 3 і 5, а саме: національних парків, природних пам'яток та охоронюваних наземних і морських ландшафтів.

Порівняльний аналіз питомої ваги від кількості й площі різних категорій ООПТ (табл. 2) свідчить, що категорії, орієнтовані на розвиток туризму й рекреації, становлять загалом 29,6% від загальної кількості і 30,7% від загальної площі природно-заповідного фонду в світі. При цьому найбільший потенціал для розвитку туризму мають національні парки, які займають 23,6% від загальної території ООПТ. З табл. 2 так само видно, що природні пам'ятки (категорія III), незважаючи на відносно велику кількість об'єктів – майже 20 тисяч (більше ніж 19%), займають незначну площу – 275,5 кв. км, або всього 1,5% загальної площі ПЗФ.

Охоронювані наземні й морські ландшафти займають значну площу 1 056 008 кв. км, або 5,6%, і, без сумніву, на сьогодні є середньоперспективним, але поки ще недостатньо розкритим резервом подальшого розвитку екологічного туризму.

Таблиця 2

Площі різних категорій охоронюваних природних територій у світі [7]

Категорія	Кількість	Частка від числа ООПТ, %	Займана площа, км ²	Частка від площі ООПТ, %
Ia	4731	4,6	1 033 888	5,5
Ib	1302	1,3	1 015 512	5,4
II	3881	3,8	4 413 142	23,6
III	19 833	19,4	275 432	1,5
IV	27 641	27,1	3 022 515	16,1
V	6555	6,4	1 056 008	5,6
VI	4123	4,0	4 377 091	23,3
Без категорій	34 036	33,4	3 569 820	19,0
Всього	102 102	100,0	18 763 407	100,0

Основні напрями розвитку екологічного туризму в національних парках можна поділити на дві моделі:

- американську або австралійську – це екотуризм у межах особливо охоронюваних природних територій (акваторій) і в умовах “дикої”, не порушеної або малозміненої природи;
- європейську – це екотуризм у частково антропогенно змінених територіях, поза межами особливо охоронюваних зон і акваторій, на просторі окультуреного або культурного ландшафту.

Лідерами розвитку американської моделі є США, Канада, Австралія. За цією моделлю інтенсивно розвивається екотуризм Південної й Центральної Америки, країни Південно-Східної Азії.

Перший у світі Йеллоустонський національний парк створений у 1872 р. в США. У 1962 р. він прийняв свого мільярдного відвідувача, в 1972 р. – двохмільярдного. Зараз парк почав уже відлік п'ятого мільярда відвідувачів.

На I Всесвітній конференції з національних парків (м. Сіетл, 1962 р.) було відзначено, що національні парки забезпечують відвідувачів найрізноманітнішими видами обслуговування й дають великі доходи. Іноді вони перевищують доходи, які можна отримати від експлуатації наявних на території парків природних ресурсів. Наприклад, у США доходи від рекреації в лісах секвої в 10 разів вище, ніж від заготівлі в них деревини. Рентабельність коштів, вкладених в облаштування й експлуатацію національних парків, виявилася вищою, ніж підприємств добувної та обробної промисловості.

Доходи від екоподорожей становлять як мінімум 10% від доходів, принесених міжнародним туризмом. Ця частка у внутрішньому туризмі, імовірно, ще вище.

За американською моделлю успішно розвивається туризм і в сусідній Канаді. У світовій туристичній спеціалізації Канада виділяється як країна, яка позиціонує природні види туризму (екологічний, пригодницький тощо) [3].

Що стосується фінансування національних парків, то приблизно 70% їх витрат оплачують самі парки Канади, 30% – влади провінцій. Крім того, значна частина інвестицій – приватний капітал [2], також національні парки непогано забезпечені трудовими ресурсами. Парковий туризм у Канаді приносить щорічно 24,0 млрд дол.

Дослідження Канадської комісії з туризму свідчать, що 38% канадців подорожують з метою активного відпочинку, 36% вважають за краще відвідування родичів і друзів, 2,5% – ділові поїздки. Канадські туристи віддають перевагу походам на природу, відвідуванню національних парків, спортивному полюванню та риболовлі, спостереженню за флорою й фауною, знайомству з історією та культурою корінного населення. У середньому за одну поїздку канадець витрачає близько 265 дол. [9].

По заповідних територіях прокладені унікальні туристичні маршрути й туристичні стежки, які користуються популярністю. Наприклад, туристична пейзажна та екологічна стежка має протяжність близько 3500 км в Аппалачах. Вона була утворена в 1921 р., остаточно сформувалася до 1937 р. і набула статусу національної пейзажної туристської стежки в 1962 р. Вона перетинає 14 штатів і являє собою один з найбільш довгих пішохідних туристичних маршрутів у світі.

Австралія має велику систему національних парків (5% всієї території Австралії), вони становлять основу екологічного туризму в країні, саме з метою відвідати національні парки приїжджають 40% туристів з усього світу, кількість відвідувачів національних парків Австралії щорічно зростає. Доходи від міжнародного туризму в Австралії за березень 2014 – березень 2015 рр. становили рекордні 32,5 млрд дол. [8].

Європейська модель функціонування й розвитку національних парків відрізняється від американської та австралійської. В умовах сильно освоєної Європи основним завданням національних парків є збереження природних комплексів і пам'яток парків на тлі присутності відвідувачів. Для європейського типу національного парку характерна наявність на його території господарських зон. Тут високий рівень залучення земель буферних зон парків у господарський обіг.

У 1992 р. Рада Європи прийняла концепцію Європейської екомережі (European Ecological Network) як ідею всеєвропейської системи охорони природної спадщини європейської спільноти. Європейська екомережа – головний напрям реалізації Європейської стратегії збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, затвердженої на Конференції міністрів навколишнього середовища країн Європи в Софії в 1995 р. [5].

Економічну ефективність екотуризму в Європі можна продемонструвати на прикладі однієї з найбільш значущих екостежок в Англії – Південно-західної прибережної стежки (South West Coast Path або SWCP). Стежка протяжністю 1014 км дає приблизно 300 млн фунтів стерлінгів доходу за

рік, забезпечує додатково більше ніж 7500 робочих місць, більше ніж чверть (27,6%) відвідувачів приїхали в цю місцевість тільки заради SWCP [6].

Досить високий рівень розвитку ООПТ мають багато країн Латинської Америки (відносна площа ООПТ у регіоні в цілому – понад 13%). Мережа ООПТ почала тут активно формуватися лише в 70-х рр. ХХ ст. Наприклад, у Коста-Ріці до 1970 р. не було жодної ООПТ. На сьогодні на площі, що перевищує 30% території країни, організовані ООПТ дев'яти різних категорій, що охоплюють практично всі збережені в країні лісові масиви та інші унікальні природні й культурні об'єкти. З інших країн Латинської Америки за відносної площі ООПТ виділяються Еквадор (39%), Венесуела (29%), Домініканська Республіка (22%). Серед ООПТ різних категорій у Латинській Америці основну роль відіграють національні парки та охоронювані природні території з керованими ресурсами [3].

В Африці ООПТ становлять близько 8,5% площі. Характерна виражена територіальна контрастність у розподілі ООПТ: вони займають досить великі площі на півдні й сході континенту, тоді як у центральній і західній частинах Африки їх значно менше. У Кенії, де площа особливо охоронюваних природних територій (ООПТ) становить близько 15% території країни, дохід від відвідування іноземними туристами національних парків становить істотну частку ВВП і дає економічний прибуток, який порівнянний з надходженнями від експорту виробленої сільськогосподарської продукції [4].

Висновки. Національні парки є найбільш успішною економічною та природоохоронною формою розвитку організованого туризму в природному середовищі. Цей вид ООПТ спочатку планували з метою довготривалого й економічно самодостатнього організованого масового туризму. Нині основною метою національних парків є створення умов для заощадження або збільшення біологічного різноманіття територій за рахунок доходів від туризму. Для цього розміри потоків туристів, зонування територій та режими відвідувань визначаються рівнями допустимого навантаження на конкретні зони парків, що забезпечує необхідний рівень збереження природного середовища.

На нашу думку, ефективності національних парків у світі досягають завдяки двом головним чинникам: створенню більш привабливих економічних умов для екотуризму порівняно з іншими видами господарської діяльності й забезпеченню жорсткого контролю за збереженням природного середовища на цих територіях.

Список використаної літератури

1. Бишоп К., Грин М., Филлипс А. Модели национальных парков. Москва : Изд-во ЦОДП, 2000. 213 с.
2. География туризма : учебник / под ред. А. Ю. Александровой. Москва : Кнорус, 2008. 592 с.
3. Иванов А. Н., Чижова В. П. Охраняемые природные территории. Москва : Изд-во МГУ, 2003. 199 с.
4. Опыт организации национальных парков в зарубежных странах URL: http://studbooks.net/735355/turizm/opyt_organizatsii_natsionalnyh_parkov_zarubezhnyh_stranah_razvitiye_natsionalnyh_parkov_rossii.

5. Формирование европейской и национальной экосети Украины. URL: http://uchebnikionline.com/ekologia/ekogeografiya_ukrayini_-_gavrilenko_op/formuvannya_yevropeyskoyi_natsionalnoyi_ekomerezhni_ukrayini.htm.

6. Экологический туризм – часть украинской национальной идеи. URL: http://novosti-turbiznesa.info/article/ekologicheskij_turizm_chast_ukrainskoj_natsionalnoj_idei.html.

7. 2003 United Nations List of Protected Areas / compiled by Stuart Chape et al. IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK and UNEPWCMC, Cambridge, UK. Printed by Thanet Press Ltd, UK, 2003. 44 p.

8. Director of National Parks. Annual report – 2013/2014. URL: <http://environment.gov.au/parks/publications/annu-al/13-14>.

9. Welcome to Canada. URL: <http://www.canada.travel>.

Стаття надійшла до редакції 08.09.2017.

Коллегаев М. Ю. Мировой опыт развития экотуризма в национальных парках

В статье приведены результаты анализа мирового опыта развития экологического туризма в национальных парках различных стран мира. Рассмотрено место национальных парков в мировой системе особо охраняемых природных территорий, а также цели и особенности их функционирования. Показаны различия между американской (австралийской) и европейской моделями развития экотуризма. Выявлены экономические и природоохранные механизмы успешного развития экотуризма в национальных парках стран – лидеров данного направления.

Ключевые слова: национальный парк, экологический туризм, особо охраняемые природные территории (ООПТ), природно-заповедный фонд (ПЗФ), Международный союз охраны природы (МСОП).

Kollehaiev M. World Experience in the Development of Ecotourism in National Parks

The article describes the analysis of world ecotourism development experience in national parks around the world. A modern classification of the International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN) is considered. The objective functions of various categories of protected areas (PAs) are analyzed, as well as their distribution in parts of the world. The place and the specific share of the areas of national parks and other objects of the nature reserve fund intended for the development of tourism in the world system of PAs are considered. Differences between American (Australian) and European models of ecotourism development in national parks are shown. Economic indicators of national parks activity around the world are analyzed. Resource, quantitative and economic indicators of ecological tourism progress in the national parks of American (USA, Canada and Australia) and European (UK) leading countries development models are given.

Examples of particular popular eco-tourism objects, such as the Yellowstone National Park in the United States, the Coastal Ecological Path in Appalachia in Canada and the South West Coast Path (SWCP) in the United Kingdom have shown economic efficiency and the multi-million-dollar mass character of international and domestic tourist flows. Similar indicators of Latin American countries such as Costa Rica, Ecuador, Venezuela, Dominican Republic, and also African Kenya are also considered. The economic and environmental mechanisms of the successful development of ecotourism in the national parks of countries, leading in this direction are revealed, it is shown that the effectiveness of parks in the world is achieved due to two main factors: creation of more attractive economic conditions for ecotourism comparing with other types of economic activity and strict security control of natural environment in these territories.

Key words: national park, ecotourism, protected areas (PAs), nature reserve fund (NRF), International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN).